

**ენობრივ ერთეულთა გადატანითი და
ფიგურალური მნიშვნელობები აჭარულში
(სალექსიკონო მასალის მიხედვით)**

**TRANSFERRED AND FIGURATIVE MEANINGS
OF LINGUISTIC UNITS IN ADJARIAN DIALECT
(ACCORDING TO DICTIONARY MATERIAL)**

რუსუდან სალინაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, ქუთაისი

Rusudan Saginadze

Akaki Tsereteli State University
Georgia, Kutaisi

ABSTRACT

Dialect is the nourishing source of literary language, it is the unrestricted arena where words of a certain meaning are born. It happens over time that the word sometimes changes semantics, it gets the new meanings, including transferred and figurative ones. The Adjarian dialect of Georgian language is not an exception in this way. It nurtures the literary language and complements it with various word forms and expressions.

Numerous important researches have been dedicated to the study of Adjarian dialect vocabulary and quite rich lexicographical base is created. The article discusses, on the one hand, the words that have acquired a transferred meaning in Adjarian, and, on the other hand, the words of figurative meaning, according to the dictionary material (mainly on the basis of Georgian dialect corpus from Sh. Nizharadze “Adjarian dialect (vocabulary) of Georgian language” and other dictionaries). The data of literary language (on the basis of the explanatory dictionary of the Georgian language) and other dialects are taken into account during the analysis of lexical units; The transferred and figurative meanings of the word are singled out at both the nominative and the verbal, as well as the word combination and phrasal levels.

Some lexical units confirmed in the analysis are either not found at all (for example, ‘dedabrikortsila’, which means to kindle a fire with dried spruce conifers, shavings, etc. In this case, the fire has less power, lacks warmth...), or they have no

transferred or figurative meaning characteristic to adjarian (for example ‘atsutsunebuli’ (complaining) = in a figurative sense it is a food mixed with a fragrant seasoning, a delicious food...) neither in the dictionary definition of the Georgian language nor in the dialect corpus of the Georgian language. According to this we consider the material analyzed by us to be worth foreseeing for the Georgian dictionary space.

საკვანძო სიტყვები: ლექსიკონი, გადატანითი მნიშვნელობა, დიალექტი, სახელი, ზმნა, სინტაგმა, ფრაზა.

Keywords: vocabulary, transferred meanings, dialect, name, verb, syntagma, phrase

დიალექტი არის სალიტერატურო ენის მასაზრდოებელი წყარო, ის შეუზღუდავი ასპარეზი, სადაც იბადება გარკვეული მნიშვნელობის მქონე სიტყვა. დროთა განმავლობაში ხდება ისე, რომ სიტყვა ზოგჯერ იცვლის სემანტიკას, იტვირთება ახალ-ახალი, მათ შორის, გადატანითი და ფიგურალური მნიშვნელობებით. ასეთია ქართული ენის აჭარული დიალექტიც, რომელიც სალიტერატურო ენას ასაზრდოებს და ავსებს ნაირგვარი სიტყვაფორმებითა და გამოთქმებით.

აჭარული ლექსიკის შესწავლას მიეძღვნა არაერთი მნიშვნელოვანი გამოკვლევა, შექმნილია საკმაოდ მდიდარი ლექსიკოგრაფიული ბაზაც. სტატიაში აჭარული დიალექტისთვის დამახასიათებელი რამდენიმე ლექსიკური ერთეული განხილულია სემანტიკური ასპექტით, კერძოდ, სალექსიკონო მასალის (ძირითადად ქართული დიალექტური კორპუსის, შ. ნიჟარაძის „ქართული ენის აჭარული დიალექტისა (ლექსიკა)“ და სხვა ლექსიკონების მონაცემების) მიხედვით არის გაანალიზებული, ერთი მხრივ, სიტყვები, რომელთაც აჭარულში შექმნილი აქვთ გადატანითი მნიშვნელობა, და, მეორე მხრივ, ფიგურალური მნიშვნელობის სიტყვები. ლექსიკურ ერთეულთა ანალიზისას გათვალისწინებულია სალიტერატურო ენისა (ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის ბაზაზე) და სხვა კილოების მონაცემები. სიტყვის გადატანითსა და ფიგურალურ მნიშვნელობებს გამოვყოფთ როგორც სახელურ, ისე ზმნურ, აგრეთვე, შესიტყვებისა და ფრაზულ დონეზე:

ა. სახელები:

ბარტყი (ჩვეულებრივი მნიშვნელობის გარდა) 1. მოკლე ლარძაყინი, მაშველი ბჯენი, ბარჯი, ბარჯგი; 2. სიმინდის ძირის ამონაყარი (ნიჟარაძე 1971: 102) (შდრ. იბარტყა = იმატა – ავტ.).

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით: ბარტყი – 1. გარეული ფრინველის მართვე. დედა-ნიბლიამ მალე ბარტყეზი გამოჩეკა (თ. რაზიკ.)... ◊ ბარტყებს დააფრენს გაზრდილ ბარტყებს ბუდიდან ამოსხამს და ფრენას დააწყებინებს. დიდს სიხარულში იყო ჩიორა: ჩქარა დავაფრენ ჩემს ბარტყებსაო (ი. გოგებ.). || შვილ'ებ'ს გაზრდის და საკუთარ გზაზე დააყენებს.

2. ტანისამოსის გადანაკერში ჩაყენებული პატარა ნაჭერი განისა თუ ირიბის მისაცემად (სინონ. აზლუდი, ხიშტაკი). პერანგის ბარტყი. 3. ამონაყარი ხის (მცენარის) ძირიდან ან მთავარი შტოს გვერდიდან. ხეს ბარტყები მოაშორა. 4. «მოკლე ლარძაყინი, გადასაკიდელი, რომელიც სახლის სათავემდე არ უწევს» (ვ. ბერ.). კოჭის ბარტყი (<http://ena.ge/explanatory-online>. დამოწმება: 06.10.2020).

ბოლო ორი მნიშვნელობა შ. ნიჟარაძის ლექსიკონში გამოტანილია, როგორც გადატანითი მნიშვნელობა. იგივე მნიშვნელობები დასტურდება ქართულურშიც: „სახლს რომ დავხურავთ კუთხეებში, ოთხი ომუზს და ოთხი ბარტყს გაუკეთებთ, თითო ომუზს ოთხი ბარტყი უნდა“ (ქდკ, #3593, ქარელი, შინამრეწვ. მასალ., 1935, კორპ. გამოც. ავტ. რ. ლანდია: <http://www.corpora.co/#/corpus>. დამოწმება: 06.10.2020); „მზე რომ მოეკიდება აოტავს, ვერ ასწრაფავს პურს, ბარტყი რომ აქვს, ვერ ასწრაფავს“ (იქვე, #2099, ქარელი, შინამრეწვ. მასალ., 1936, კორპ. გამოც. ავტ. რ. ლანდია).

ქართული ენის ზოგიერთ კილოში მოცემულია ამ სიტყვის განსხვავებული მნიშვნელობებიც. მაგალითად, ფერეიდნულში ბარტყი ჰქვია არა მარტო ფრინველის, არამედ ცხოველების შვილებსაც. ფერეიდნულში არის: ჩიტის, ყორნის, ბარტყი... დათვის, ჯიხვის, ღორის, უხსენებლის ბარტყი. „გელია, გელის ბარტყია – ესებია ბიაბანის ჯანაყარი: დათი, დათის ბარტყი, გელის ბარტყი, ცურავის ბარტყი, თავის ბარტყი – წუწუნა, თავის წუწუნა“ (ქდკ, #2456, ფერეიდანი, დ. ჩხუბიანიშვილი, თ. უთურგაძე, ჯ. გიუნაშვილი, ფერეიდნული ტექსტების ხელნაწერი კოლექცია, 1998, კორპ. გამოც. ავტ. ლ. ბაკურაძე); ჯავახურში: „მინდორში რო გავიდა, ერთი ირმი ბარტყი აუძღვა წინ“ (ქდკ, #3865, ქილდა (ახალქალაქი), არ. მარტიროსოვი, ქართული ენის ჯავახური დიალექტი, 1984, კორპ. გამოც. ავტ. ნ. სურმავა); გ. ზედგინძის „ჯავახურ ლექსიკონში“ მოცემულია სხვა მნიშვნელობებიც, კერძოდ, ბარტყი არის: 1. მტრედის, მერცხლის, ფუტკრის და ზოგიერთ სხვათა მართვე. 2. ფუტკრის ნაყარი: „ეს სკა ჯერ ბარტყია, ამ წელს ავიყვანე“. 3. მცენარის ან მუწუკის ამონაყარი: „ერთი რო ამოვიდა მუწუკი, მერე ბარტყი მისცა და ხუთი-ექვსი გახდა“. 4. მასალის (ხის, ქვის) მცირე ნაჭერი. სიცარიელის შესავსებად: მასალის (ხის, ქვის) მცირე ნაჭერი. სიცარიელის შესავსებად: „მაგ ქვას ბარტყი დაუდე, რო არ იკორიკოს“ (გ. ზედგინძე, 2014: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=28&t=416>. დამოწმება: 22.03.2021).

ფერეიდნულში არის ისეთი ზმნური ფორმა, როგორცაა ბარტყავს: „ესე გაზაფხულზე პირველად რო გამაძტან მინდორში, დაიწყობენ იმუშაონ. პირველათ დაამბარტყვენ, ის თავით ყეინი ბარტყაჟს და ესენი დოოდიან იმას, მოოლიან და იმ ფუტკრებმა გაფუვდენ და გამოიდენ. [აჰა, ის რომელიც ბარტყავს იმას ყეინი ჰქვია?] [ეზათ ყალანი] – ის ერთი თელ ემეჩი, ის ერთი ბარტყაჟს, მაგრამ უნდა უვლის ის თავით ბარტყეფს... იქ წახოლ, დაიწყოფ კედემ კერაზმა იმუშაოს და იმეტოს. [მუხტარ დარჩიაშვილი] – იმეტოს, ბარტყი გააჩინოს“ (ქდკ, #4109, მარტყოფი (ფერეიდანი), გ. ცოცანიძე,

მ.ბერიძე, რ. რამიშვილი, ლ. ბაკურაძე, ფერეიდნული ტექსტების ხელნაწერი კოლექცია, 2008, კორპ. გამოც. ავტორები: მ. ბერიძე, ლ. ბაკურაძე; გადატანით მატების, გამრავლების სემანტიკასთან არის დაკავშირებული ქართულში არსებული გამოთქმა იბარტყა. მაგალითად, ჯავახურში: (ფუტკარმა) ნაყარი მისცა, (მცენარემ) ამონაყარი გამოიღო; ბარტყი მისცა: „ჩვენებიენტ ფუტკარმა იბარტყა“ (გ. ზედგინძე, იქვე);

ყიყვი – ჩიყვი „ყიფი – ჩამოსული ყური“ (დ. ჩუბ.), დიდი ჩიყვი, ყიყვი (ვ. ბერ.)... ყიყვიანი 1. ჩიყვიანი; 2. გადატ. აჯამი, ხამი, გამოუცდელი, უნახავი, გაუწაფავი (ნიჟარაძე 1971: 373).

ჩიყვის მნიშვნელობით არის ყიყვი ზოგიერთ კილოში, მათ შორის, იმერულში, ჩვენებურების ქართულში (შ. ფუტკ.). გამონაკლისია ტაოური, სადაც იგი არის კუჭის მნიშვნელობით: „კუჭი ჰერსა ქვია აქა, მურღულში – ყიყვი“ (ქდკ. #1234, ფუტკარაძე: 1989);

ზოგიერთ კილოში ყიყვი გვხვდება სრულიად განსხვავებული სემანტიკით: ლიმფური ჯირვლების ტუბერკულოზი, თიადორა (ქდკ – ქართლური ლექსიკონი) = ღოკი (ქდკ – კახური ლექსიკონი. წყაროები: ქიზიყური ლექსიკონი სტ. მენტეშაშვილი) = აბრეშუმის ჭიის სენი (ქდკ – კახური ლექსიკონი: <http://www.corpora.co/#/dictionaries>. დამოწმება: 21.03.2021).

აჭარულის მსგავსი დამატებითი მნიშვნელობა (აჯამი, ხამი, გამოუცდელი, უნახავი, გაუწაფავი) სხვაგან (არც ქველ-სა და არც ქართული ენის სხვა კილოებში) არ დადასტურდა;

ბაწარი (პირდ. მნიშვნელობის გარდა) – საცალფეხო გზა, ბილიკი. ამ მნიშვნელობის სიტყვაა „გზაბაწარა“ (ნიჟარაძე 1971: 104). დამატებით მნიშვნელობას მოცემული დიალექტიზში იძენს კომპოზიტში, რომლის ერთ-ერთი კომპონენტია „გზა“, „ბაწარი“ კი – ატრიბუტული მსაზღვრელი;

ბიბილოები (ჩვეულებრივ მრავლობითში იხმარება) – გად. კაზის ბოლოს მოვლებული ნაოჭიანი არშია, წვრილნაკეცი (იქვე: 108);

ბოღმა (თურქ. boğma) – მსხვილფეხა ცხოველის ავადმყოფობა – პასტერელოზი. ბოღმა უეცრად ახრჩობდა პირუტყვს (იქვე: 111). ამავე მნიშვნელობით არის ბოღმა ინგილოურში: „ერ წელს აი დაღ, ემეღ, ყარაერაღ მომდა თუ ბოღმა ეყუა – არ ვი, გაწყალდა, დედაღ ჰუტირა, დაიჯოცა ბუჰთომ. მვღან კედემ ააშენეს. ზროხაღ, კისრამდინ ზროხაღ გოქონდა“ (ქდკ. #3241, ალიბეგლო (საინგილო / კახი), ინგილოური ტექსტების ხელნაწერი კოლექცია, 2005-2013, კორპ. გამოც. ავტორები: მ. ბერიძე, მ. ბარიხაშვილი). საანალიზო სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობა, რომელიც შემონახულია აჭარულსა და ინგილოურში, არ არის მითითებული ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში. სამაგიეროდ, მასში გვხვდება ისეთი ფიგურალური გამოთქმები, როგორცაა: ◊ ბოღმით (ყელთამდე) სავსეა მეტად დაჯავრიანებულია... ◊ ბოღმა ყელში ებჯინება, ბოღმა ახრჩობს, ბოღმა ერევა ჯავრისაგან სული ეხუთება, იხრჩობა... ◊ ბოღმას

გულში იკლავს დარდს, ჯავრს მალავს, არ ამჟღავნებს... ◊ ბოლმა მოეშვება გულზე დარდი გაუვლის... ◊ ბოლმას გულში ჩაიხვევს ჯავრს ჩაირჩენს, სიავს დაიმახსოვრებს... ◊ ბოლმით გაგუდული ძალიან გაბრაზებული... ◊ ბოლმით ივსება ბრაზდება... ◊ ბოლმა უგუბდება... (<http://ena.ge/explanatory-online>. დამოწმება: 11.03.2021).

აჭარულში გადატანითი მნიშვნელობით დასტურდება თხზული სიტყვა დედაბრიქორწილაჲ, რაც ნიშნავს „...ნაძვის ხმელი წიწვებით, ბურბუშელათი და მისთ. აგიზგიზებას ცეცხლისას; ასეთ შემთხვევაში ჩვეულებრივ ცეცხლს ნაკლები ძალა აქვს, აკლია სიმბურვალე... ამ დედაბრიქორწილაზე რა გამათბობს!“ (ნიჟარაძე 1971: 177);

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, მიმღეობური ფორმა აწუწუნებული არის ის, ვინც აწუწუნდა, ვინც ჩივილი და წუწუნი დაიწყო (<http://www.ena.ge/explanatory-online>. დამოწმება: 07.03.2021), აჭარულში კი აწუწუნებული გადატანითი მნიშვნელობით არის სურნელ-სანელებლით შეზავებული შეჭამანდი, გემრიელი საჭმელი: „სუფრაზე იმფერი აწუწუნებული მალახტო გამეიტანეს...“ (ნიჟარაძე 1971: 96). ამავე მნიშვნელობით, მაგრამ განსხვავებული შე- ზმნისწინით შეგვხვდა თურქეთელ ქართველთა, კერძოდ, ფაზარის ჰამიდიეს (თურქეთი, რიზე) ქობულეთელ მუჰაჯირთა შთამომავლების მეტყველებაში სიტყვაფორმა შეწუწუნებული (= კარგად შეზავებული – ავტ.): „სარმა შეწუწუნებული უნდა იყოს. ხორცი მეტი უნდა იყოს“ (სალინაძე... 2016: 22). ამ მნიშვნელობით აწუწუნებული ვერ დავადასტურეთ ვერც ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონსა და ვერც დიალექტურ კორპუსში. საერთოდ არ შეგვხვდა სიტყვაფორმა შეწუწუნებული, სამაგიეროდ, იგივიპოვეთ ერთ-ერთ საიტზე: „...წვენის მომზადებამდე (ან სასმელების ნებისმიერი სხვა „შეწუწუნებული“ ვერსია) ვაშლები უნდა დაალაგოთ...“ (ვაშლის წვენის რეცეპტი: <https://master-opt.ru/ka/kak-otzhat-yablochnyi-zhmyh-bez-sokovyzhimalki-izgotovlenie.html>. დამოწმება: 07.03.2021).

ბატონიანი, დაბატონებული – დაკავშირებულია სახელთან ბატონი, რომელიც, პირდაპირი მნიშვნელობის გარდა, ნიშნავს პატრონს: „... ნეტად ამ ყანას ბატონი არ ყავს?“ (ნ. მარი, იმერხ. „რეიქნა ამ ცხენის ბატონი?“) (ნიჟარაძე 1971: 103). ბატონიანი, დაბატონებული, შ. ნიჟარაძის განმარტებით, ნიშნავს „ავი სულების“, ფერიების, ქაჯების მიერ დასადგურებულ, დაპატრონებულ ადგილს (ცრუმორწმ.). „ასეთ მიდამოებად მიჩნეულია დაუსახლებელი, გავერანებული, უკაცრიელი ადგილები... ცნობილია, ცრუმორწმუნეთა შეხედულებით, ვინც ბატონიან ადგილზე გაივლის, მას ან თვალი ეცემა, ან უჟმური აყვება, და ან, საერთოდ, რაიმე ხიფათს შეეყრება (შდრ. მასის დაპატრონებული)“ (იქვე);

ძირითადი მნიშვნელობის გარდა, მიმღეობური დახატული აჭარულში, ისევე როგორც, საერთოდ, ქართულში, გადატანით ნიშნავს ძალიან ლამაზს, კობტას, მშვენიერს, კეკლუცს... (ნიჟარაძე 1971: 176)... საინტერესოა,

რომ ფერეიდნელ ქართველთა მეტყველებაში სწორედ ამ მნიშვნელობით არის ეს სიტყვაფორმა ძალიან გავრცელებული. მაგალითად, ერთ ვრცელ ტექსტში (დაახლ. 6-7 გვ.) ვითარების გარემოება დახატულად (= ლამაზად) დასტურდება 31-ჯერ: დახატულად მამტა; ნეფეს წინდას შავიქმოდით, დახატულად ჩავდებდით ნეფეს ლაბასებჩი; ეს რანგი დახატულად დოოჭერია; ჩემ კუდი ეგე დახატულად ძივი დააკერა და მამცა; ეხლა ქი ქორწილი გოქ, დახატულად წავალთ; დახატულად დოოდახვენ; ეს ქალა ეგე შაიქნების თეთრი, დახატულად თეთრი და წითელი; ემეფს მამტანენ სახჩი, დახატულად დაარჩევენ... (ქდკ, #2456, ფერეიდანი, დ. ჩხუბიანიშვილი, თ. უთურგაიძე, ჯ. გიუნაშვილი, ფერეიდნული ტექსტების ხელნაწერი კოლექცია, 1998, კორპ. გამოც. ავტ. ლ. ბაკურაძე).

ბ. ზმნები:

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით: ამოხოცვა – ამოხოცავს. 1. სულ ერთიანად დახოცავს, – ამოჟღეტს, ამოწყვეტს; 2. ამო'სწმენდს, ამოუსუფთავებს (<http://www.ena.ge/explanatory-online>. დამოწმება: 16.10.2020).

საინტერესოა, რომ აჭარულში, პირდაპირი მნიშვნელობისა (განსაკ. პირველი მნიშვნელობის) და სხვა მნიშვნელობათა გარდა, ამოხოცვა ნიშნავს ამოშლას: სიიდან ამოხოცვა = სიიდან ამოშლა (წაშლა). „კიდო რომ გააცდინო, იცოდე, ამოგხოცავ სიიდან“ (ნიჟარაძე 1971: 88);

აჯინჭერა – ბალნის აშლა (შიშისგან) გად. ცუდ გუნებაზე დადგომა მოსალოდნელი უბედურების (ავადმყოფობა, ხიფათი...) წინათგრძობისას. „ისე ამჯინჭერა, რომ მეშინია, მამაშენს ა`ფერი მუ`ვდს“ (შდრ. თ. და ბაჩ. აჭინჭრვა) (იქვე: 99);

მოღორება, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, არის „სახელი მოღორებს ზმნის მოქმედებისა, – მოტყუება, შეცდენა“ (<http://www.ena.ge/explanatory-online>. დამოწმება: 16.10.2020).

მოღორება შ. ნიჟარაძის განმარტებით, აჭარულში არის „ოხრად ქცევა (რისამე მოოხრება, განადგურება, გაჩანაგება, გაფუჭება. „ხომ გითხარ, მაგის ხელში მოღორდება, გულერთათ არ მოკიდებს ხელს-მეთქინ!“ (შდრ. გლ.). მიმღობა: მოღორებული მოოხრებული, განადგურებული, გაჩანაგებული, გაფუჭებული“ (ნიჟარაძე 1971: 269). ავტორი არ მიუთითებს, რომ ეს მნიშვნელობა გადატანითია.

გადატანითი მნიშვნელობით დასტურდება აჭარულში ჭამ (> ჭმ) ძირის ზმნები:

აჭამიებს – გად. ქავილი აქვს ატეხილი, ექავება, ეფხანება (ნიჟარაძე 1971: 96);

მეიჭმება – გად. მწირი გახდება, გამოიფიტება (ნიადაგი) (იქვე: 250);

ენის ფლობას, კარგ მეტყველებას გამოხატავს გადატანით კნაჭავს ზმნა სხვა მნიშვნელობებთან ერთად:

კნაჭვა – 1. მაკრატლით ჭრა, კვეცა, მოკლება თმის, || პარსვა (შდრ. საბა);

2. შემოჭრა ტოტემისა; 3. გად. კარგად დაუფლება ენისა, კარგი მეტყველება. „იმფერი რუსული იცის, რომ კნაჭავს პირდაპირ“ (ნიჟარაძე 1971: 228);
 წამოროშვა, უადგილო ადგილას რაიმეს თქმა გადმოიცემა ზმნებით:
 დაამღერებს – გად. წამოროშავს, წამოაყრანტალებს, დაფქვავს (სისულელეებს), – წამოროხავს (იქვე: 152);
 დააშუშვებს – გად. დაყაჭავს, დაკაკლავს, წამოროშავს, წამოაყრანტალებს (სისულელეს რასმე) „ისე შუ-ჩინდენ, რომ ბოლოს ამ ბაღანამ ქი არ დააშუშვა ყველამფერი!“ (იქვე);
 გაკოტრება-გალატაკებას გამოხატავს გამოთქმები:
 გამოწისქვილება – გად. სურსათ-სანოვავის, ჭირნახულის გამოლევა, ოჯახის გამოცარიელება (ნიჟარაძე 1971: 130); საინტერესოა ამავე ძირის, ოღონდ სრულიად განსხვავებული სემანტიკის მქონე მი- ზმნისწინიანი მიწისქვილება: მიაწისქვილებს გად. მიბეგვავს, მიბეჟავს (იქვე: 254);
 გამოჭურჭლვა – გად. დაცვა, გაკოტრება, გალატაკება, გაჩანაგება. „მასე რაფერ გამეიჭურჭლა მაი უბედური, კატა არ გუ-ძლება სახში“ (იქვე);
 გამოჭუჭვა – გამოლაგება გად. გამოცარიელება (სურსათისა ოჯახში) (იქვე);
 თამბაქოს მოწევის (სიგარეტის გაბოლების) გამომხატველი ფორმები:
 გამტვერება – გად. პაპიროსის მოწევა, გაბოლება; 2. მაგრად მოთოვა. თოვლის მტვერის დაყენება, ქარბუქი (ნიჟარაძე 1971: 131);
 გაფუტება – ფუტის (ბოლის) გამოშვება. გად. თამბაქოს მოწევა, გაბოლება (იქვე: 137);
 გუნისლებს – გად. ფიგ. მოსწევს (თუთუნს, პაპიროსს) და ნისლივით გაუშვებს კვამლს, გაბოლებს (იქვე: 151);
 გ. შესიტყვებები, ფრაზები:
 ბზიკის ბუდე – გად. ფიცხი, ცხარი; ანჩხლი, კაპასი, ჭინჭყლიანი. „რა ყოფილა მაი ბზიკი[ს] ბუდე, ყველამფერზე ფიცხობს“ (ნიჟარაძე 1971: 107);
 ბლი[ს] წვერზე – ბლი[ს] წვერზეა გასული გად. ვერ ერკვევა, ვერ გარკვეულა; სხვას ფიქრობს, სხვაზე ფიქრობს. „შენ ხაბერი არ გაქ, ბლიწვერზე ხარ!“ (შდრ. სახ. ხატ. ტყემალზე ზის) (იქვე: 109);
 ბოლოკის ტყავი – გად. ვისიმე მოტყუების, იმედის გაცრუების, გაბიაბრუების, გაპამპულავების მისანიშნებელი გამოთქმა, ხბოს თავი, ხვიშტი. „რა შეხდა და... ბოლოკის ტყავი“ (შდრ. ტაბუხისთავი) (იქვე: 110), შდრ. მსგავს კონტექსტში გამოთქმა ვირის თავ-ფეხი (ავტ.);
 დაბადებული კაცი – გად. არც ერთი ადამიანი, არავინ. აჭარულში ამბობენ უარყოფითი ნაცვალსახელის მნიშვნელობით უარყოფით წინადადებაში: „ხენწიფემ გასცა გამკარქულობა, რომ ორმოც დღეს დაბადებულმა კაცმა ახლოს არ უნდა გიეკაროსო“ (ნიჟარაძე 1971: 152). ანალოგიური მნიშვნელობით გვხვდება კილოებში არაკაცი (= არავინ). ეს სემანტიკა მითითებულია ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშიც: „სიჩუმე იყო, არაკაცს არ ამოუღია ხმა“ (ჭ. ამირეჯ.) (<http://ena.ge/explanatory->

online. დამოწმება: 17.03.2021). ძირითადად კი არაკაცი ნიშნავს კაცად არჩასაგდებს, კაცებში გამოწვეტილს; უვარგისს, უკეთურ ვინმეს (იქვე).

აჭარულში არის გამოთქმა გამფრინვალე ფრინველი (ნიჟარაძე 1971: 132). მსგავსი მნიშვნელობით გვხვდება გამფრინვალე გურულში: გამფრინვალე ჩიტი – საფრენად მომზადებული (ქდკ, გ. შარაშიძე, გურული ლექსიკონი: <http://corpora.co/#/dictionaries>. დამოწმება: 10.02.2021).

იმერულში გამფრინვალე გადატანითი მნიშვნელობით ითქმის ქალის მიმართაც: გამფრინვალე ქალი – ქალი დაოსტატებული სამიჯნურო საქმეებში (უკლება 2010: 37); ქვემოიმერულში არის გამოთქმა გამფრინვალე ტურა, რაც გადატანით ნიშნავს ჯადოქარს: „უბედური გამფრინვალე ტურაა, გო, რა მოკლავს მაგას, ორასწლიანია“ (ქდკ, ნ. შარაშენიძე, საჩინოური ქართული, ქვემოიმერული ლექსიკონი: <http://corpora.co/#/dictionaries>. დამოწმება: 05.03.2021).

სიტყვაფორმა გამფრინვალე ვერ დავადასტურეთ ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში. გამოთქმები – გამფრინვალე ფრინველი, გამფრინვალე ქალი – არ არის შეტანილი არც ქართულ დიალექტურ კორპუსში.

დაჩაგვრა-შევიწროების გამომხატველია გამოთქმა გიდლის კუნჭული – გიდლის კონუსისებურად დაბოლოებული ვიწრო ნერჩი (ნ.); გად. ფიგ. პატარა, შეუმჩნეველი (ადგილი). „შემამიწროვეს, შემამიწროვეს და ბოლოს ერთ გიდლი[ს] კუნჭულოში მიმახვეტეს“ (მიმაგდეს) (ნიჟარაძე 1971: 146);

წამოროშვას, უადგილოდ ლაპარაკს გამოხატავს ზმნური შესიტყვება: გუდის წახსნა გად. წამოროშვა, წამოროხვა, წამოყრანტალება, წამოცდენა, დაფქვა (იქვე: 149);

გაჯიუტება-გაჯიქების სემანტიკაა ფრაზაში: გაკნაჭულ ვირზე შეყდომა გად. დაჟინება, ახირებულობა, გაჯიქება, გაჯიუტება. „თუ დეიჩემა რამე, ხომ ვეღარ გადაათქმიებ, შეყდება გაკნაჭულ ვირზე“ (შდრ. ბერ. ვირზე შეყდომა, ფეხის მისობა) (ნიჟარაძე 1971: 124);

გულზე გადაკაფვა გადატანით ნიშნავს ყელის ჩაწმენდას მაწვნით, მარახოშითა და მისთ. (ცხიმეულის ჭამის შემდეგ): „ქალო, დამისხი ცოტა ჩაღხამა, გულზე გადამკაფავს“ (იქვე: 150);

აჭარაში, ქობულეთელთა მეტყველებაში დავადასტურეთ რამდენიმე საინტერესო გამოთქმა. ასეთია, მაგალითად: სუფრის მორთვა = სუფრის გაწყობა, გაშლა. „მორთე სუფრა!“ (გ. წერეთელი, ქობულეთი, 2014 წ.). ქართულში მორთვა მიემართება როგორც სულიერ, ისე უსულო საგნებს. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით: მორთვა – მორთვა-მოკაზმვა; მოწყობა. ოთახის მორთვა – კლუბის მორთვა – ტრიბუნის მორთვა || გამოწყობა. პატარძლის მორთვა... ნაძვის ხის მორთვა... (<http://www.ena.ge/explanatory-online>. დამოწმება: 12.08.2020).

აღნიშნულმა გამოთქმამ მოგვავონა ფაზარის ჰამიდიეში გაგონილი ფრაზა: სახლები მოვრთეთ. ჰამიდიეში გადასახლებულ ქობულეთელ მუჰაჯირთა შთამომავლების მეტყველებაში სახლის მორთვა სახლის გა(მო)წყობას, ავეჯით შევსებას ნიშნავს: „ეს სახლი მე და ჩემმა ქმარმა ავაშენეთ, მე მოვ(რ)თე, ყველაფერი ისტამბულიდან მოვზიდე“ (ჰ. ფასიოლლუ). შესიტყვება სახლის მორთვა სემანტიკურად თითქოს უტოლდება ოთახის მორთვას, მაგრამ უფრო ფართო მნიშვნელობის მქონეა და სხვაგან თითქმის არ გვხვდება (საღინაძე... 2020: 172).

ქობულეთელთა მეტყველებაში წავაწყდით, აგრეთვე, გამოთქმას სამაშალაჰოდ გამოიყურები (ფ. კალანდაძე, ქობულეთი, 2020 წ. აგვ.). შ.ნიჟარაძის განმარტებით, „მაშალლა (არაბ.) შორისდ. თვალი არ ეცეს, ჯვარი სწერია; ყოჩაღ! ვაშა! ბარაქალა! აფერუმ!“ (ნიჟარაძე 1971: 69, 246). ამავე სემანტიკით არის გავრცელებული მაშალლა (თურქ. maşallah) თურქულში, რისი გავლენის კვალიც უნდა იყოს ასახული მოწონების, შექების გამომხატველ გამოთქმაში სამაშალაჰოდ გამოიყურები.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენს საანალიზო მასალაში დადასტურებული ზოგიერთი სიტყვაფორმა და შესიტყვება ან საერთოდ არ გვხვდება (მაგალითად, შეწუწუნებული...), ან აჭარულისთვის დამახასიათებელი გადატანითი თუ ფიგურალური მნიშვნელობით არ არის არც ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში და არც დიალექტურ კორპუსში. აქედან გამომდინარე, ქართული სალექსიკონო სივრცისთვის ჩვენ მიერ გაანალიზებული მასალის გათვალისწინება მიზანშეწონილად მიგვაჩნია.

გამოყენებული ლიტერატურა

ნიჟარაძე 1971: ნიჟარაძე შ., ქართული ენის აჭარული დიალექტი (ლექსიკა). ბათუმი, 1971.

საღინაძე... 2016: საღინაძე რ., კიკვაძე მ., მუჰაჯირ ქართველთა შთამომავლები ფაზარის ჰამიდიეში (ყოფა და ენობრივი სიტუაცია), გელათის მეცნიერებათა აკადემიის კრებული. თბილისი, 2016.

საღინაძე... 2020: საღინაძე რ., კიკვაძე მ., ხატოვანი გამოთქმები და ფრაზეოლოგიური შესიტყვებები ფაზარის ჰამიდიეს ქართულში: საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის რეგიონული სამეცნიერო ცენტრი, შრომები, VI. ბათუმი, 2020.

უკლება 2010: უკლება ლ., იმერული დიალექტის სალექსიკონო მასალა. თბილისი, 2010.

ელექტრონული რესურსები

ზედგინიძე 2014: ზედგინიძე გ., „ჯავახური ლექსიკონი“, გამომცემლობა „საუნჯე“, თბილისი, 2014: <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=28&t=416>

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (ქეგლ): <http://www.ena.ge/explanatory-online>

ქართული ენის დიალექტური კორპუსი (ქდკ): <http://www.corpora.co/#/corpus>
<http://www.corpora.co/#/dictionaries>

<https://master-opt.ru/ka/kak-otzhat-yablochnyi-zhmyh-bez-sokovyzhimalki-izgotovlenie.html>).